

ערך מתוך אנציקלופדיית המקדש מכון המקדש

© כל הזכויות שמורות – אין להעתיק או להפיץ ללא רשות בכתב

מקדש בידי שמים – הלכה או אגדה? חלק ראשון

בחן את ידיעותיך – שאלות:

- א. מה הקושי שיש בדעה שמקדש ירד מן השמים הנוגד את יסוד האמונה?
- ב. מדוע יש בדעה כי מקדש ירד מן השמים כדי לערער את יסודות האמונה?
- ג. מה הראיה מתנורו של עכנאי לחובת בניין המקדש?
- ד. עד כמה חמורה אמונה שסותרת את התורה ומה הנפק"מ?
- ה. מה המקור במדרש לכך שמקדש ירד מן השמים?

'מקדש בידי שמים' – הלכה או אגדה? האפשרות של ירידת מקדש משמים - דעה שהשתרשה בדברי פרשנים בתקופת הגלות.

מיד לאחר חורבן בית שני, זירז רבן יוחנן בן זכאי את ישראל לבנות מקדש, באומרו: 'מהרה יבנה המקדש', שכן, מצוה על כל אדם מישראל לקום ולבנות את המקדש מחורבנו בכל עת שהדבר מתאפשר[1]. במהלך דורות הגלות קיבל מאמר זה מובן חדש על ידי פרשנים אחדים, ובאופן הפוך מן הכוונה לה התכוון רבי יוחנן בן זכאי. לדעת פרשנים אלו כוונת המימרא - 'מהרה יבנה המקדש' - לומר, שייבנה בידי שמים. כך השתרשה דעה זו בציבור לא רק כפרשנות אלא גם כחלק מאמונת ישראל. לאור אמונה זו, מתבקשת מסקנה נוספת, והיא, שישראל מנועים מלבנות מקדש עד שירד מקדש משמים.

הדעה שמקדש ירד משמים - מנוגדת להלכה: כבר נתבאר בערך 'כיתות בבית שני*', שעוד בהיות הבית על מכונן, היו כיתות בישראל שפרשו מן הציבור, וכן מן המקדש ועבודתו. כיתות אלה יצרו אמונה - העומדת בסתירה לתורת ישראל - שאחד מיסודותיה שמקדש ירד משמים[2]. מכאן זהירות כפולה ומכופלת בהבנה נכונה של דברי חז"ל, לבל יתפרשו שלא כהלכה, שכן, אחד מיסודות האמונה הוא, שאין שינוי במצוות התורה. ממילא, כשנאמר: "ועשו

לי מקדש - ושכנתי בתוכם!" משמעות הדברים היא - עשייה בידים - כמצות ציצית שנאמר בה: "ועשו להם ציצית". אחד מכללי המצוות שבתלמוד קובע: "תעשה" - ולא מן העשוי"[3], ובכלל זה מקדש העשוי בידי שמים. הדבר נוגד גם את מטרת המצוה, שכן, אמרו חז"ל, שהקב"ה מתאוה להשרות שכינתו בעולם, בתנאי שיבנו לו ישראל מקדש[4]. מתברר, שהחשש שהטריד את רבן יוחנן בן זכאי, שמא יתחוללו שינויים הלכתיים כתוצאה מן החורבן והגלות, אשר ישבשו את קיום מצות המקדש לכשייבנה, חשש זה התאמת לא רק באשר למנהג מוטעה בעיניי העומר, אלא גם באשר לאמונה מוטעית, שמקדש ירד משמים.

המקדש ויסודות האמונה: בטרם נסקור את השתלשלות אמונה זו שהתפתחה בגלות, ראוי להקדים, כי הדיון בעניין זה יש בו כדי לערער את יסודות האמונה. כבר הזהירו חכמים מלעסוק ב'מעשה מרכבה' אף לא ביחיד, ואמרו בעניין זה: "כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם"[5]. מאחר שהספר שלפנינו עוסק במצוות המעשיות שבתורה הנוגעות למקדש, הננו מנועים מלעסוק בנסתרות. בעניין זה כבר כתבו הראשונים: "דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים, אין לה, לא שינוי... הא למדת, שכל דברי תורה מצווין אנו לעשותן עד עולם... ונאמר: 'לא בשמים היא'"[6]. העיקרון שאין שינוי קל במצוות, הוא מיסודות האמונה[7], בודאי שאין מקום לשינוי כביר ומהותי כדוגמת ירידת מקדש משמים. ברור, אפוא, מדוע הננו מנועים מלדון בשיטה פרשנית הנזקקת לתופעה שמימית. מאז שנכרתה הברית בסיני, שם אמרו ישראל: "נעשה ונשמע", מחוייבים כל ישראל לברית זו, מעתה לא נותרה אלא החובה שהבית יבנה בידי אדם - כפי שקבעו כל מוני המצוות[8]. בניין המקדש בידי אדם דווקא, נקבע גם בסנהדרין שבכרם ביבנה[9], וכך מובא להלכה ברמב"ם[10].

המעמד בו נקבעה ההלכה: 'לא בשמים היא'

בציור נראה הויכוח בין חכמי ישראל בביתו של רבי אליעזר (יושב על הכסא) שם יצאה בת קול ואמרה, שהלכה כמותו בכל מקום. עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: "לא בשמים היא", וכך נפסקה ההלכה בסנהדרין לדורות עולם.

'לא בשמים היא' - מעיקרי האמונה: עיקרון נוסף שקבע הרמב"ם ומקורו בתלמוד[11], שם נחלקו רבי אליעזר וחכמי הסנהדרין במעשה שאירע ב'תנור של עכנאי'. תחילה יצאה בת קול משמים להכריע כרבי אליעזר: "מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: 'לא בשמים היא'!... שכבר ניתנה תורה מהר סיני - אין אנו משגיחין

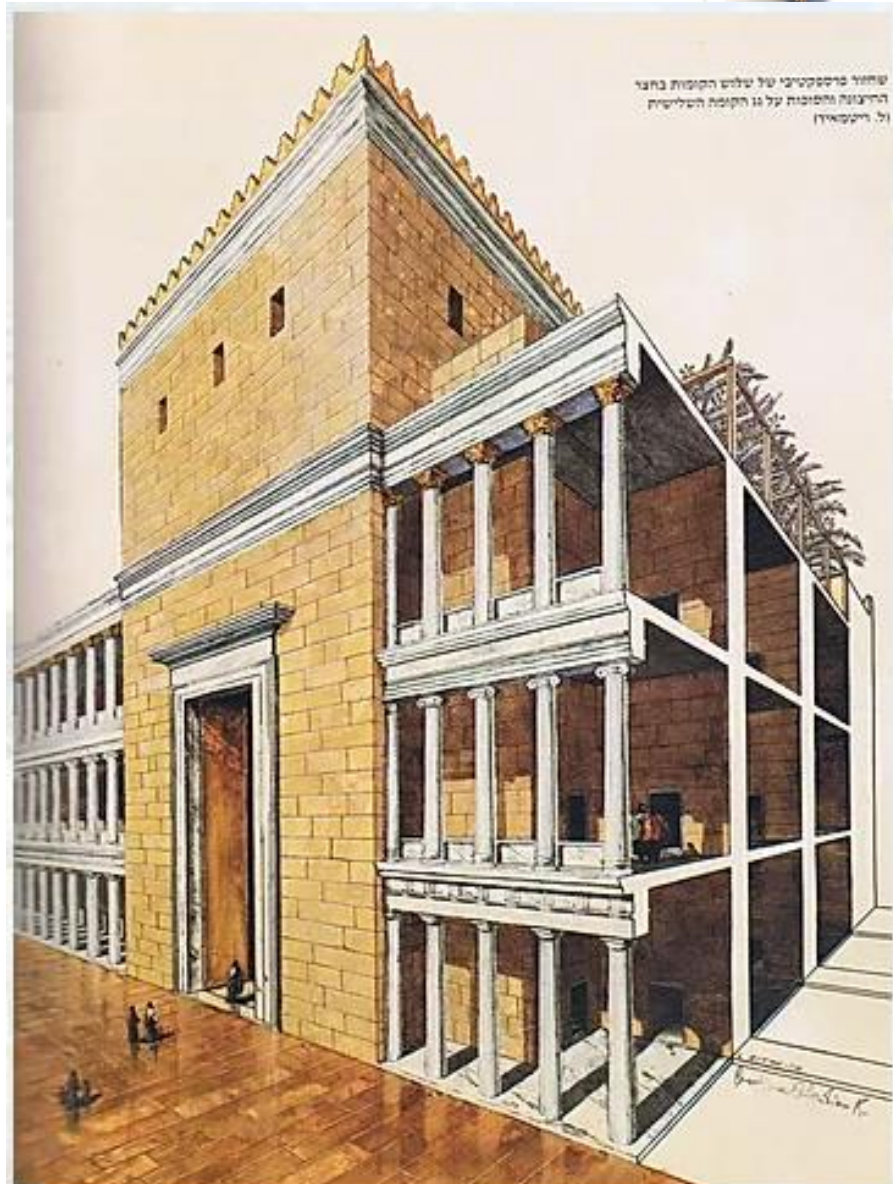

בבת קול!" באותו מעמד נוכחו חכמי הסנהדרין כמו רבי עקיבא ואחרים, וכן רבן גמליאל נשיא הסנהדרין, אשר "עמד על רגליו ואמר: רבונו של עולם, גלוי וידוע לפניך שלא לכבודי עשיתי... אלא לכבודך, שלא ירבו מחלוקות בישראל". ומסיימת שם הגמרא בדברי אליהו: שהיתה נחת רוח לקדוש ברוך הוא, בעובדה, שחכמים נמנעו מלקבל פסק הלכה של בת קול, ואמר: "נצחוני בני! נצחוני בני!" כלומר, עמדו בניסיון. לאור האמור, שמדובר ביסודות האמונה, כל דיון אודות מצוה היורדת משמים מחייב זהירות, ובודאי כשמדובר במקדש, שנאמר בו: "ועשו לי מקדש" [12]. דעת רש"י בעניין זה כדעת שאר הראשונים, שכתב: "היתר ואיסור [כגון בתבנית המקדש] אין תלוי בו [באליהו הנביא] ד'לא בשמים היא" [13]. לאור האמור, נעמוד על עיקרי הדברים שראוי להתבונן בהם בטרם מעיינים בדברי אותם פרשנים, הכותבים, שיש אפשרות של ירידת מקדש משמים.

דברי חכמים - משל וחידה: אחת האזהרות של הרמב"ם היא, לנקוט זהירות בהבנת מדרש אגדה כפשוטו, וכפי שכתב: "ראוי לאדם, שאם נזדמן לו דבר מדבריהם שהוא נגד המושכל - שלא ייחס החיסרון לאותם דברים [לחכמים במדרש] אלא ייחס החיסרון לשכלו. וכשיראה משל ממשליהם שפשוטו רחוק מאד מבינתו, ראוי לו להצטער מאד על כך, שלא הבין העניין" [14]. עוד כתב שם, שיש דרשנים "המביאים את דברי חז"ל כפשוטם... ואינם אלא משפילים אותם בתכלית השפלות... חי ה'! כי הכת הזאת מאבדים הדר התורה... ומי יתן ושתקו!" [15]. עוד כתב, שלעומת דרשנים אלה יש חכמים, "שנתברר אצלם שיש בדבריהם [של חכמים] פשט וסוד... ודיברו [חכמים] על דרך החידה והמשל" [16]. המסקנה מדבריו, שיש להזהר גם בדברי רש"י, שמא אינם כפשוטם.

מקדש משמים - ועיקרי האמונה: כתבו ראשונים, שאדם המאמין לתומו באמונה הסותרת את התורה, כגון, שמקדש יורד משמים - מחובתו לעשות תשובה על "חטא עיוני... והשקפה בלתי נכונה" [17], שכן, האמין בדבר הסותר את עיקרי האמונה. עוד אמרו: "משה רבינו... אמר לנו שלא נשארה מצוה בשמים לתת!... עד סוף כל הדורות... וכל נביא שיעמוד... ויאמר, שאחת מכל המצוות... בטל חיובה... הכחיש נבואתו של משה רבינו, שהוא אמר: 'לנו ולבנינו עד עולם!' [18] עוד הזהירו: "כאשר יפקפק אדם ביסוד [אחד] מאלו היסודות - הרי זה יצא מן הכלל, וכפר בעיקר" [19].

המשך בדף הבא:

מקדש עתידי לפי כיתות מדבר יהודה

בציור נראית תכנית מקדש עתידי, שהגו אנשי כיתות מדבר יהודה, אשר התרחקו מן המקדש בימי בית שני, והאמינו בהופעת מקדש אחר בידי שמים (ראה ערך 'כיתות'). תיאור הבית נמצא בספר 'מגילת המקדש', שנמצאה ופוענחה על ידי פרופ' יגאל ידין במערות מדבר יהודה, ראה בספר 'מגילת המקדש'.

מקדש ירד משמים – מדרש אגדה: אחד הדברים שגרמו להתפשטות הדעה שמקדש ירד משמים, הוא מדרש אגדה המופיע במקומות רבים. וכגון, על הפסוק: "לבנימין אמר" [20]: "חופף עליו" (על המקדש) - בעולם הזה. 'כל היום' - לימות המשיח. 'ובין כתפיו שכן' - בנוי ומשוכלל לעתיד לבוא" [21]. פירוש הדברים בדרך הפשט, שישראל יבנו בעתיד מקדש 'בנוי ומשוכלל', כלומר בית מפואר ובאמצעים חדשניים. אולם מתברר שבדברי כמה מן הראשונים פירשו מאמר זה, שעניינו, שהמקדש ייבנה בידי שמים, זאת, כשהמדרש אינו אלא דבר אגדה, וכלל אמרו בירושלמי: "אין למדים מן ההגדות" [22]. יש מחכמי ישראל השוללים את ההתעסקות בדברי אגדה, שכן, ניתן להסיק ממנה מסקנות מנוגדות להלכה, וכגון מה שמובא במסכת סופרים טז, ב: "אמר ר' יהושע בן לוי: הדא אגדתא: הכותבה - אין לו חלק לעולם הבא! והדורשה - מתחרך [נכווה בגחלתה]. והשומעה - אינו מקבל שכר!" [23] עוד מצינו בירושלמי:

"רבי זעירא מקנתר לאילין דאגדתא, וצווח להון: סיפרי קיסמי [ספרי קוסמים]!![24]" לאור האמור כתבו הגאונים בעניין זה: "אין סומכין על אגדה"[25]. כך גם כותב הרמב"ם: "לעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך במדרשות... ולא ישימם עיקר, שאין מביאין לא לידי יראה ולא לידי אהבה"[26].

מקורות:

- [1] ראה ערך 'מהרה יבנה המקדש'.
- [2] עיין בערך האמור – 'מן המחקר'. והאמת צריכה להיאמר, שתיאור דומה מובא בספר 'חזון יוחנן', אודות 'אותו האיש', שם נאמר, כי "העיר הקדושה ירושלים יורדת מן השמים מאת האלהים".
- [3] כך גם סוכה ומזוזה, שנאמר בהם: "תעשה", ראה סוכה יב, א; ומנחות מ, ב.
- [4] עיין ערך 'מהרה יבנה המקדש' – 'מעולם המחשבה'.
- [5] משנה חגיגה ב, א.
- [6] רמב"ם יסודי התורה ט, א.
- [7] לחיזוק אמונה זו בציבור, מקובל בישראל לפתוח את התפילה במילים: "לא יחליף האל ולא ימיר דתו לעולמים", כלשון הפיוט: 'גדלי אלהים חי', ולסיים את התפילה באמירת שלשה עשר העיקרים שקבע הרמב"ם.
- [8] ראה רמב"ם ספר המצוות כ; ורמב"ן בהשגות שם שורש י. סמ"ג מצוה קס"ג; ספר החינוך מצוה צה, ועוד.
- [9] ראה ערך 'מהרה יבנה המקדש'.
- [10] ספר המצוות מצות עשה כ; והלכות בית הבחירה א, א.
- [11] בבא מציעא נט, ב.
- [12] כן כתבו הראשונים, שבמלאכת המשכן מצינו רמ"ח עשיות כנגד רמ"ח מצוות עשה, כגון: 'ועשו ארון', 'ועשית מנורה', 'ועשית בגדי קודש' – ראה רבנו בחיי, ובעל תולדות יצחק שמות לט, מג.
- [13] רש"י מסכת שבת קח, א; ד"ה "מאי אם יבא אליהו ויאמר".
- [14] הקדמה לפירוש המשנה.
- [15] הקדמה - בהמשך.
- [16] פירוש המשנה לרמב"ם פרק חלק.
- [17] מורה נבוכים ג, מו.
- [18] הרמב"ם באיגרת תימן.
- [19] פירוש המשנה לרמב"ם סנהדרין פרק חלק, עיין שם, שהתבטא בחריפות כנגד המפקפק באחד העיקרים.
- [20] דברים לג, ב.
- [21] ספרי דברים וזאת הברכה פסקא שנב.
- [22] ירושלמי פאה ב, ד.
- [23] וכך גם בירושלמי שבת פרק טז.
- [24] ירושלמי מעשרות ג, ד.
- [25] רב האי גאון ספר האשכול.
- [26] הלכות מלכים יב, ב.